فصلنامه علمی تخصصی مطالعات طراحی شهری و پژوهش‌های شهری
سال هشتم، شماره۳ (پیاپی: ۳۳)، پاییز ۱۴۰۴
ISSN: 2645-4424

تحلیل رفتار شغلی پرسنل آتش‌نشانی‌ها در مواجه با شرایط جنگی و حملات نظامی (یک مطالعه مروری بر ابعاد روانی-عملیاتی)

مرتضی داوری[۱]

تاریخ دریافت:۱۴۰۴/۰۶/۰۱
تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۷/۱۷
کد مقاله: ۸۲۷۰۲

چکـیده

سازمان‌های آتش‌نشانی در شرایط عادی وظیفه مقابله با حوادث شهری را بر عهده دارند، اما بروز مخاصمات مسلحانه و حملات نظامی، محیط عملیاتی آن‌ها را به یک «میدان نبرد غیرقابل پیش‌بینی» تبدیل می‌کند. هدف از پژوهش حاضر، تحلیل ابعاد رفتار شغلی پرسنل آتش‌نشانی در مواجهه با حملات نظامی و تبیین نقش آن‌ها در چارچوب پدافند غیرعامل است. این مطالعه با روش توصیفی-تحلیلی و با استناد به اسناد راهبردی بین‌المللی به واکاوی چالش‌های رفتاری در چهار محور اصلی می‌پردازد. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که در شرایط جنگی، پارادایم رفتاری آتش‌نشان از «امدادگر سنتی» به «مدافع غیرنظامی» تغییر می‌یابد. در این وضعیت، پرسنل با چالش‌های اخلاقی پیچیده‌ای میان «تکلیف نجات شهروندان» و «ضرورت صیانت از خود زیر آتش دشمن» روبرو هستند. تحلیل‌ها حاکی از آن است که به دلیل سطح بالای عدم قطعیت در مواجهه با تسلیحات ناشناخته (CBRN) و مهمات عمل‌نکرده، مدل‌های فرماندهی متمرکز کارایی خود را از دست داده و جای خود را به «تصمیم‌گیری توزیع‌شده» می‌دهند. همچنین، بروز «رفتارهای فرانقشی» نظیر مدیریت تدفین اضطراری و آواربرداری سنگین در غیاب سایر نهادها، از ویژگی‌های بارز رفتار شغلی در بحران‌های جنگی است. در نهایت، پژوهش نتیجه می‌گیرد که تقویت انسجام تیمی و ارتقای تاب‌آوری روانی-رفتاری، کلیدی‌ترین عامل در جلوگیری از فروپاشی عملیاتی ایستگاه‌ها در جنگ‌های فرسایشی است. پیشنهاد می‌شود برنامه‌های آموزشی آتش‌نشانی از رویکردهای صرفاً فنی به سمت «آمادگی رفتاری در شرایط نبرد» و «پدافند غیرعامل عملیاتی» سوق یابد.

واژگـان کلـیدی: آتش‌نشانی، رفتار شغلی، پدافند غیرعامل، حملات نظامی، مدیریت ریسک، رفتارهای فرانقشی

۱ - کارشناسی مدیریت دولتی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد دهاقان

۱- مقدمه

سازمان‌های آتش‌نشانی و خدمات ایمنی به عنوان حیاتی‌ترین ارکان زیرمجموعه مدیریت بحران، نقشی بی‌بدیل در حفظ سرمایه‌های انسانی و زیرساخت‌های شهری ایفا می‌کنند. در شرایط عادی، رفتار شغلی پرسنل این سازمان‌ها بر اساس پروتکل‌های استاندارد و با هدف مقابله با حوادث کالبدی و حریق‌های شهری تنظیم شده است. با این حال، بروز مخاصمات مسلحانه و حملات نظامی، محیط عملیاتی این نیروها را از یک فضای «بحرانی کنترل‌شده» به یک «میدان نبرد غیرقابل پیش‌بینی» تغییر می‌دهد. در چنین شرایطی، آتش‌نشانان نه تنها با ماهیت فیزیکی حریق، بلکه با ابعاد پیچیده‌ای از تهدیدات ثانویه نظیر انفجارهای پیاپی، ریزش آوارهای سنگین ناشی از موشک‌باران، و احتمال مواجهه با عوامل شیمیایی و میکروبی روبرو هستند. تجربیات تاریخی، به‌ویژه در دوران دفاع مقدس و منازعات منطقه‌ای اخیر، نشان داده است که کارآمدی عملیاتی در زمان جنگ، صرفاً تابعی از تجهیزات و لجستیک نیست؛ بلکه «رفتار شغلی» پرسنل که متأثر از ویژگی‌های روانشناختی و فشارهای محیطی است، تعیین‌کننده اصلی موفقیت یا شکست در مأموریت‌هاست. در وضعیت جنگی، پارادایم‌های رفتاری آتش‌نشان از «امدادگر شهری» به «مدافع غیرنظامی» تغییر می‌یابد. این تغییر ماهیت، چالش‌های روانی عمیقی همچون مدیریت ترس زیر آتش دشمن، تصمیم‌گیری در شرایط عدم قطعیت مطلق، و تضاد میان صیانت از خود و ایثارگری حرفه‌ای را به همراه دارد. علیرغم اهمیت راهبردی این موضوع در پدافند غیرعامل، اکثر پژوهش‌های پیشین بر ابعاد فنی، تجهیزاتی و مهندسی مقابله با پیامدهای جنگ تمرکز یافته‌اند و ابعاد رفتاری و روانی پرسنل عملیاتی در این میانه کمتر مورد مداقه علمی قرار گرفته است. شکست یا اختلال در رفتار شغلی یک آتش‌نشان در صحنه نبرد می‌تواند منجر به فاجعه‌ای انسانی و ملی گردد؛ لذا درک صحیح از محرک‌های رفتاری و موانع عملکردی در شرایط جنگی ضرورتی انکارناپذیر است. پژوهش حاضر با هدف تحلیل جامع رفتار شغلی پرسنل آتش‌نشانی در مواجهه با شرایط جنگی و حملات نظامی تدوین شده است. این مطالعه مروری بر آن است تا با تکیه بر اسناد بالادستی، تجارب جهانی و مبانی روانشناسی نظامی، ابعاد پنهان رفتار انسانی در محیط‌های عملیاتی پرخطر را واکاوی نموده و مدلی از چالش‌های روانی–عملیاتی پیش‌روی نیروهای امدادی در زمان جنگ ارائه دهد. نتایج این تحقیق می‌تواند بستری برای بازنگری در پروتکل‌های آموزشی، استخدامی و حمایتی سازمان‌های آتش‌نشانی در راستای ارتقای تاب‌آوری ملی فراهم آورد.

۲-مبانی نظری و مفاهیم پژوهش

تبیین رفتار شغلی آتش‌نشانان در شرایط جنگی نیازمند درک متقاطع از مفاهیم ایمنی شهری، روانشناسی نظامی و مدل‌های مدیریتی در بحران‌های کلان است. در این بخش، چارچوب‌های نظری حاکم بر عملکرد نیروهای امدادی در محیط‌های جنگی بررسی می‌شود.

۲-۱-پدافند غیرعامل در آتش‌نشانی: رویکرد صیانت و پایداری

پدافند غیرعامل به مجموعه اقداماتی اطلاق می‌شود که مستلزم به‌کارگیری جنگ‌افزار نبوده و با اجرای آن می‌توان از وارد شدن خسارات جانی به افراد و زیان مالی به تجهیزات و تأسیسات حیاتی جلوگیری نمود (جلالی، ۱۳۹۸). در حوزه آتش‌نشانی، این مفهوم فراتر از اطفای حریق سنتی است و بر «صیانت دوبعدی» تمرکز دارد: نخست، صیانت از خود[1] که شامل حفاظت از جان پرسنل و تجهیزات استراتژیک در برابر حملات مستقیم است؛ و دوم، صیانت از شهروندان و زیرساخت‌های حیاتی[2]. سازمان فدرال مدیریت بحران تأکید می‌کند که در شرایط جنگی، ایستگاه‌های آتش‌نشانی خود به عنوان «اهداف ثانویه» محسوب می‌شوند، لذا تغییر آرایش مکانی و رفتاری نیروها برای حفظ تداوم خدمت‌رسانی، اصلی‌ترین رکن پدافند غیرعامل در این سازمان است(سازمان فدرال مدیریت بحران، ۲۰۲۳) .

۲-۲-نظریه استرس حاد[3]: واکنش‌های رفتاری در لحظه خطر

نظریه استرس حاد به بررسی واکنش‌های فیزیولوژیک و روانشناختی آنی در مواجهه با حوادث تروماتیک و تهدیدکننده حیات می‌پردازد. در لحظه وقوع انفجار یا حملات نظامی، سیستم عصبی سمپاتیک آتش‌نشان فعال شده و پاسخ‌های «جنگ یا گریز[4]»

1 Self-Preservation
2 Civil Protection
3 Acute Stress Theory
4 Fight or Flight

صادر می‌شود(اسمیت[1]، ۲۰۲۱). در این شرایط، رفتار شغلی تحت تأثیر «تونل‌زنی شناختی» قرار می‌گیرد که طی آن، دامنه توجه فرد محدود شده و ممکن است تصمیمات حیاتی تنها بر اساس غریزه بقا اتخاذ شود. تحقیقات نشان می‌دهد که آموزش‌های مبتنی بر واقعیت و مواجهه با شبیه‌سازهای انفجار، می‌تواند آستانه تحمل استرس حاد را ارتقا داده و از فلج رفتاری[2] در لحظه حملات هوایی جلوگیری کند (حاتمی و همکاران، ۱۴۰۰).

۲-۳- مدل فرماندهی و کنترل (C2) در شرایط جنگی: ضرورت تمرکززدایی

مدل سنتی فرماندهی و کنترل در آتش‌نشانی معمولاً بر سلسله‌مراتب متمرکز و عمودی استوار است؛ اما در شرایط جنگی و حملات نظامی، به دلیل احتمال قطع شبکه‌های ارتباطی و تخریب مراکز فرماندهی، این مدل به سمت «فرماندهی توزیع‌شده» یا تمرکززدایی[3] میل می‌کند. در این الگو، به فرماندهان میدان و حتی پرسنل عملیاتی، اختیارات بیشتری برای تصمیم‌گیری آنی داده می‌شود. این مدل رفتاری که در ادبیات نظامی به «Mission Command» معروف است، به آتش‌نشان اجازه می‌دهد در غیاب دستورات مرکز، بر اساس «نیت فرماندهی» و شرایط محیطی، بهترین اقدام رفتاری را برای نجات جان خود و شهروندان انتخاب نماید. این سطح از استقلال در رفتار شغلی، نیازمند بلوغ حرفه‌ای و درک عمیق از اولویت‌های استراتژیک در زمان نبرد است(تقوی و حیدری، ۱۴۰۰).

۳-تحلیل ابعاد رفتار شغلی در محیط جنگی[4]

الف) مدیریت ریسک و صیانت از خود :چالش اخلاقی میان «تکلیف نجات دیگران» و «حفظ بقای نیرو» در زیر آتش دشمن

در این بخش، مؤلفه‌های کلیدی رفتار شغلی پرسنل آتش‌نشانی در اتمسفر جنگی واکاوی می‌شود. تفاوت بنیادین رفتار در این شرایط، عبور از «ایمنی استاندارد» به سمت «مدیریت خطر در سطح عالی» است(رضایی، ۱۴۰۱).

۱-پارادوکس اخلاقی-عملیاتی: آتش‌نشان در صحنه نبرد با یک دوراهی اخلاقی روبرو است: «آیا باید برای نجات یک شهروند زیر آوار، جان کل تیم عملیاتی را در معرض حمله مجدد[5] قرار داد؟». رفتارهای شغلی در این لحظات تحت تأثیر «تحلیل هزینه-فایده انسانی» قرار می‌گیرند. مطالعات نشان می‌دهد که در الگوی دفاع مترقی، راهبرد «بقای نیرو برای نجات‌های آتی» به عنوان یک اصل حیاتی در تداوم خدمات ضروری بر «ایثار آنی و پرخطر» پیشی گرفته است (صالحی و همکاران، ۱۴۰۱).

۲- مدیریت ریسک پویا: در محیط جنگی، رفتار شغلی از حالت «واکنشی» به حالت «پیش‌دستانه و صیانتی» تغییر می‌یابد. پرسنل باید بتوانند بین «ریسک قابل قبول» و «خودکشی حرفه‌ای» تمایز قائل شوند. تحلیل‌های ساختاری در حوزه تاب‌آوری ملی تأکید می‌کنند که صیانت از خود[6] نه تنها یک رفتار خودخواهانه نیست، بلکه یک ضرورت استراتژیک برای حفظ توان عملیاتی کل سازمان در طول بحران‌های پایدار است (براتی و فتحی، ۱۴۰۲).

۳- تأثیر فشار اجتماعی بر رفتار: فشار افکار عمومی و انتظارات جامعه از آتش‌نشان به عنوان «قهرمان»، گاهی منجر به رفتارهای پرخطر و خارج از عرف ایمنی در زمان جنگ می‌شود. این رفتارهای احساسی، اگرچه در کوتاه‌مدت تحسین‌برانگیز است، اما می‌تواند منجر به نابودی نیروی انسانی متخصص و در نهایت فلج شدن توان امدادی شهر در حملات بعدی گردد. لذا، آموزش «رفتار عقلانی» و مدیریت هیجانات در لحظه بحران، از الزامات رفتاری پرسنل در مواجهه با تهدیدات نظامی بر شمرده می‌شود (شجاعی و نوری، ۱۴۰۰).

۴- توسعه پروتکل‌های صیانتی: رفتار شغلی موفق در جنگ، رفتاری است که «سرعت عملیات» را با «پنهان‌کاری و حفاظت» تلفیق کند. این شامل تغییر در نحوه استقرار خودروهای اطفای حریق برای کاهش سطح مقطع آسیب، استفاده از پوشش‌های حفاظتی بالستیک و حتی تغییر در تاکتیک‌های اطفای حریق برای کاهش زمان حضور در نقاط دید دشمن و «منطقه خطر مرگ» است (محمدی و کرمی، ۱۴۰۲).

---

1 Smith
2 Behavioral Paralysis
3 Decentralization
4 Analysis
5 Double Tap
6 Self-Preservation

ب) تصمیم‌گیری در شرایط عدم قطعیت بالا: تحلیل رفتار آتش‌نشان در مواجهه با تسلیحات ناشناخته

در محیط‌های عملیاتی شهری، ماهیت خطر (آتش، آوار یا تصادف) معمولاً برای آتش‌نشانان شناخته شده است؛ اما در شرایط جنگی، «عدم قطعیت»[1] به پارامتر اصلی محیط کار تبدیل می‌شود. این وضعیت، رفتار شغلی را از حالت «الگوریتم‌محور» به حالت «تحلیل‌محور» تغییر می‌دهد (اسکندری و همکاران، ۱۴۰۱).

۱- تغییر پارادایم از اطفای حریق به پایش تهدید (CBRN): در مواجهه با حملات موشکی، رفتار شغلی آتش‌نشان تحت تأثیر احتمال وجود عوامل شیمیایی، بیولوژیک یا رادیولوژیک قرار می‌گیرد. در این شرایط، رفتار تهاجمی برای نجات[2] به دلیل ریسک آلودگی وسیع تیم، جای خود را به رفتار تدافعی و پایش محیطی می‌دهد. آتش‌نشان باید بیاموزد که در صورت مشاهده علائم مشکوک، عملیات را تا زمان شناسایی نوع عامل متوقف کند؛ این «توقف عامدانه» یک رفتار تخصصی برای جلوگیری از تلفات جمعی نیروها در پروتکل‌های نوین پدافند شیمیایی است (کریمی و ذوالقدر، ۱۴۰۱).

۲-رفتار احتیاطی در مواجهه با مهمات عمل‌نکرده (UXO): حملات نظامی اغلب با مقادیر زیادی مهمات عمل‌نکرده همراه است. رفتار شغلی آتش‌نشان در این صحنه‌ها با چالش «محیط ناپایدار» روبروست. هرگونه لرزش ناشی از حرکت خودروهای سنگین یا فشار آب مانیتورها می‌تواند منجر به انفجار ثانویه شود. در اینجا، هماهنگی رفتاری با واحدهای چک و خنثی‌سازی (EOD) بخشی از هویت شغلی جدید آتش‌نشان است. پژوهش‌ها نشان می‌دهد که «سوگیری خوش‌بینی»[3] در پرسنل باسابقه که تهدیدات نظامی را با حوادث شهری یکسان می‌پندارند، بزرگترین عامل خطر رفتاری در این موقعیت‌هاست (تقوی و حیدری، ۱۴۰۰).

۳-بار شناختی و خستگی تصمیم‌گیری: مواجهه با تسلیحات ناشناخته، بار شناختی[4] فوق‌العاده‌ای به فرد تحمیل می‌کند. آتش‌نشان باید همزمان مراقب علائم مسمومیت، وضعیت پایداری سازه و احتمال حمله مجدد باشد. مطالعات روان‌شناسی نظامی نشان می‌دهد که در چنین شرایطی، «خستگی تصمیم‌گیری» منجر به بروز رفتارهای تکانشی یا بی‌تفاوتی نسبت به پروتکل‌های ایمنی فردی (مانند سهل‌انگاری در استفاده از ماسک) می‌شود که نیازمند نظارت مستمر فرماندهی بر سلامت روان نیروهاست *(بختیاری و نصیری، ۱۴۰۲).

٤- نقش ابزارهای کمکی در تعدیل رفتار: در محیط‌های پرخطر جنگی، رفتار شغلی باید به سمت بهره‌گیری از تکنولوژی‌های از راه دور (مانند پهپادهای شناسایی و ربات‌های آتش‌نشان) سوق یابد. این تغییر رفتاری از «حضور مستقیم در کانون خطر» به «مدیریت از فاصله ایمن»، راهبرد اصلی پدافند غیرعامل برای حفظ سرمایه انسانی متخصص در منازعات مدرن شهری است (هاشمی و رستمی، ۱۴۰۲).

ج) انسجام تیمی و روحیه رزمی: نقش همبستگی گروهی در جلوگیری از فروپاشی روانی ایستگاه‌ها

در ادبیات مدیریت بحران، ایستگاه‌های آتش‌نشانی به عنوان «واحدهای زیستی-عملیاتی» شناخته می‌شوند که در شرایط جنگ فرسایشی[5]، فشار مضاعفی را تحمل می‌کنند. رفتار شغلی در این مقطع، بیش از آنکه متأثر از دستورالعمل‌های اداری باشد، تابع «انسجام تیمی» و «روحیه رزمی»[6] است (خسروی و همکاران، ۱۴۰۱).

۱-تیم به عنوان ضربه‌گیر روانی[7] : در طول حملات نظامی مستمر، مواجهه پیاپی با مرگ و ویرانی می‌تواند منجر به فروپاشی روانی فردی شود. با این حال، انسجام تیمی بالا در ایستگاه‌ها به عنوان یک سازوکار دفاعی عمل می‌کند. همبستگی میان همکاران[8] باعث می‌شود که بار روانی حوادث تقسیم شده و از بروز ترومای حاد جلوگیری شود. تحقیقات داخلی نشان می‌دهد آتش‌نشانانی که در تیم‌های با پیوند عاطفی و سرمایه اجتماعی بالا فعالیت می‌کنند، تاب‌آوری به مراتب بیشتری در برابر فرسودگی ناشی از جنگ نشان می‌دهند (مرادی و رفیعی، ۱۴۰۱).

1 Uncertainty
2 Offensive Approach
3 Optimism Bias
4 Cognitive Load
5 Attritional Warfare
6 Combat Morale
7 Psychological Buffer
8 Peer Support

۲-روحیه رزمی و تداوم مأموریت: اگرچه آتش‌نشانان نیروهای غیرنظامی محسوب می‌شوند، اما در شرایط جنگی، رفتار شغلی آن‌ها باید با «روحیه رزمی» همراه باشد. این روحیه شامل باور به هدف، ایثارگری و وفاداری به سازمان است. تحلیل رفتارهای سازمانی در بحران‌های ملی نشان می‌دهد که «هویت حرفه‌ای مشترک» مانع از ترک خدمت یا افت کارایی در اوج خطر می‌شود. در جنگ‌های فرسایشی، حفظ این روحیه از طریق رهبری کاریزماتیک و الهام‌بخش در داخل ایستگاه، بر تأمین تجهیزات اولویت دارد (غفوری، ۱۴۰۱).

۳- مدیریت فرسودگی در شیفت‌های عملیاتی طولانی: جنگ‌های فرسایشی منجر به اختلال در چرخه خواب و استراحت نیروها می‌شود. در این شرایط، رفتار شغلی متمایل به «خطای انسانی ناشی از خستگی»[1] می‌گردد. یافته‌های پژوهشی در حوزه طب کار تأکید دارد که در چنین وضعیتی، تیم‌های منسجم با اجرای سیستم «پایش همتایان»[2]، مراقب علائم خستگی و افت تمرکز یکدیگر هستند و از وقوع حوادث ناگوار حین عملیات جلوگیری می‌کنند (احمدی و زارعی، ۱۴۰۲).

۴-فرهنگ ایستگاهی و مقابله با ناامیدی: در محیط‌های جنگی، اخبار ناگوار یا آسیب دیدن خانواده پرسنل، می‌تواند روحیه ایستگاه را تضعیف کند. رفتار شغلی حرفه‌ای در این زمان، مستلزم تقویت «فرهنگ ایستگاهی مثبت» است؛ جایی که سازوکارهای تخلیه هیجانی، اشتراک تجارب و حمایت‌های غیررسمی، به عنوان ابزاری برای حفظ سلامت روان و تداوم آمادگی عملیاتی به کار گرفته می‌شوند (ناصری و رحیمی، ۱۴۰۰).

د) رفتارهای فرانقشی: ایفای نقش‌های چندگانه (امداد، تدفین، آواربرداری سنگین و امنیت) در غیاب سایر نهادها

در ادبیات رفتار سازمانی، «رفتار فرانقشی» به اقداماتی اطلاق می‌شود که فراتر از شرح وظایف رسمی فرد بوده و به صورت داوطلبانه برای حفظ اثربخشی جامعه در شرایط بحرانی انجام می‌گیرد. در زمان حملات نظامی، به دلیل اشباع ظرفیت نهادهای خدماتی، آتش‌نشانان به ناچار وارد حیطه‌های وظیفه‌ای غیرتخصصی می‌شوند (رستمی و همکاران، ۱۴۰۱).

۱-مدیریت اجساد و تدفین اضطراری: در جنگ‌های شهری، حجم بالای تلفات ممکن است توان سازمان‌های مسئول را مختل کند. در این شرایط، رفتار شغلی آتش‌نشانان به سمت مدیریت صحنه وفات و جابجایی قربانیان متمایل می‌شود. این تغییر نقش، یکی از بزرگترین عوامل ایجاد ترومای روانی ثانویه است؛ چراکه آتش‌نشان که برای «نجات زندگی» آموزش دیده، ناچار به پذیرش نقش «مدیریت مرگ» می‌گردد. پژوهش‌ها نشان می‌دهد این جابجایی نقشی نیازمند پروتکل‌های حمایتی ویژه برای پیشگیری از فرسودگی روانی است (زمانی و ناصری، ۱۴۰۰).

۲-آواربرداری سنگین و مهندسی رزمی: تخریب سازه‌های بزرگ ناشی از حملات موشکی، نیازمند عملیاتی فراتر از جست‌وجو و نجات معمولی است. در بسیاری از موارد، آتش‌نشانان نقش مهندسان آواربردار را ایفا کرده و با تجهیزات سنگین، مسیرهای استراتژیک را برای نیروهای امدادی بازگشایی می‌کنند. تحلیل‌های پدافندی تأکید دارند که این «توسعه وظیفه» و مهارت‌های چندمنظوره، بخشی از هویت جدید نیروهای واکنش سریع در منازعات نوین است (علیزاده و همکاران، ۱۴۰۲).

۳-تأمین امنیت و حفاظت از اموال: در غیاب نیروهای انتظامی که ممکن است درگیر خطوط مقدم باشند، ایستگاه‌های آتش‌نشانی اغلب به عنوان پناهگاه‌های امن شهری و مرجع صیانت از اموال شهروندان شناخته می‌شوند. این رفتار شغلیِ «امنیت‌محور»، آتش‌نشان را در موقعیت تعامل مستقیم با مسائل انتظامی قرار می‌دهد که نیازمند هماهنگی میان‌سازمانی فراتر از پروتکل‌های عادی است (صادقی و احمدی، ۱۴۰۱).

۴- تسهیل پایداری شهری۳ : ایفای نقش‌های چندگانه توسط پرسنل آتش‌نشانی، از فروپاشی کامل نظم اجتماعی در مناطق جنگ‌زده جلوگیری می‌کند. این رفتارهای فرانقشی، اگرچه بار کاری را افزایش می‌دهد، اما به عنوان یک «سرمایه اجتماعی» عمل کرده و اعتماد عمومی را در اوج ناامنی حفظ می‌نماید. مطالعات تاب‌آوری شهری نشان می‌دهد که انعطاف‌پذیری رفتاری نیروهای امدادی، حیاتی‌ترین دارایی سازمان در مواجهه با تهدیدات ترکیبی است *(محسنی و تقوی، ۱۴۰۱).

1 Fatigue-induced Error
2 Buddy System
3 Urban Resilience

۴-بحث و نتیجه گیری

مطالعه مروری حاضر نشان داد که رفتار شغلی پرسنل آتش‌نشانی در مواجهه با شرایط جنگی، دستخوش تغییری بنیادین از یک «امدادگر شهری» به یک «کنشگر پدافندی» می‌شود. در محیط‌های جنگی، برخلاف حوادث عادی، متغیرهای عدم قطعیت، تهدیدات ثانویه و حملات پیاپی، مدل‌های سنتی تصمیم‌گیری را ناکارآمد می‌سازد. نتایج تحلیل‌ها حاکی از آن است که پایداری عملیاتی سازمان‌های آتش‌نشانی در زمان جنگ، بیش از آنکه به تجهیزات وابسته باشد، به «تاب‌آوری روانی» و «انعطاف‌پذیری رفتاری» پرسنل گره خورده است. رفتارهای فرانقشی مانند مدیریت تدفین، آواربرداری سنگین و تأمین امنیت، نشان‌دهنده ظرفیت بالای این سازمان برای پر کردن خلأهای حاکمیتی در زمان بحران است. با این حال، تضاد میان «تکلیف نجات» و «صیانت از خود» همواره به عنوان یک چالش اخلاقی و فرساینده باقی می‌ماند که اگر با مدل‌های فرماندهی غیرمتمرکز و حمایت‌های تیمی مدیریت نشود، می‌تواند منجر به فروپاشی روانی ایستگاه‌ها در جنگ‌های فرسایشی گردد. در نهایت، آتش‌نشانی در زمان جنگ، نه یک واحد خدماتی، بلکه یکی از ارکان اصلی «پایداری ملی» و «دفاع غیرنظامی» محسوب می‌شود.

۴-۱-پیشنهادات کاربردی

در راستای ارتقای آمادگی رفتاری و عملیاتی پرسنل آتش‌نشانی برای مواجهه با تهدیدات نظامی، پیشنهادات زیر ارائه می‌گردد:

-بازنگری در پروتکل‌های آموزشی: تدوین دوره‌های آموزشی تخصصی با تمرکز بر «روانشناسی نظامی» و «مدیریت استرس در میدان نبرد» جهت آماده‌سازی ذهنی پرسنل برای مواجهه با صحنه‌های خشن و تروماتیک جنگی.

-تمرینات شبیه‌سازی تحت فشار: برگزاری مانورهای عملیاتی در محیط‌های شبیه‌سازی شده (با استفاده از جلوه‌های ویژه انفجار و آوارهای سنگین) برای کاهش اثر «شوک اولیه» و ارتقای سرعت تصمیم‌گیری در لحظه حملات هوایی.

-توسعه مدل فرماندهی شبکه محور: آموزش فرماندهان میان‌رده برای اتخاذ تصمیمات مستقل در شرایط قطع ارتباط با مرکز (تمرکززدایی از فرماندهی) تا در صورت آسیب به زیرساخت‌های مخابراتی، عملیات امداد متوقف نشود.

-تجهیز و آموزش تخصصی CBRN: ارتقای دانش و تجهیزات فردی پرسنل برای شناسایی و مواجهه اولیه با تسلیحات شیمیایی و میکروبی، به گونه‌ای که آتش‌نشانان بتوانند در دقایق طلایی پیش از رسیدن نیروهای متخصص نظامی، از پیشروی آلودگی جلوگیری کنند.

-نظام حمایت روانی همتایان[1]: تشکیل گروه‌های حمایتی در داخل ایستگاه‌ها برای تخلیه هیجانی پرسنل پس از عملیات‌های سنگین جنگی، جهت جلوگیری از بروز اختلال استرس پس از سانحه (PTSD).

-ارتقای جایگاه حقوقی و حمایتی: بازنگری در قوانین استخدامی و حمایتی برای پذیرش آتش‌نشانان به عنوان «مدافعان غیرنظامی» در زمان جنگ، به منظور تقویت انگیزه و روحیه رزمی آنان.

1 Peer Support

منابع

- احمدی، ف.، و زارعی، س. (۱۴۰۲). واکاوی رابطه خستگی مزمن و خطاهای شناختی در میان پرسنل عملیاتی سازمان‌های اضطراری در شیفت‌های فشرده. فصلنامه علمی سلامت کار ایران، ۲۰(۱)، ۴۵-۶۰.۲.
- اسکندری، ع.، و همکاران. (۱۴۰۱). تحلیل عدم قطعیت در تصمیم‌گیری‌های فرماندهان عملیاتی در حوادث ناشی از حملات موشکی. فصلنامه مدیریت بحران و وضعیت‌های اضطراری، ۱۴(۵۲)، ۱۱۵-۱۳۸.۲.
- بختیاری، ح.، و نصیری، م. (۱۴۰۲). بررسی رابطه بار شناختی و خطای انسانی در نیروهای واکنش سریع در محیط‌های عملیاتی پیچیده. مجله طب نظامی، ۲۵(۲)، ۴۸۰-۴۹۲.۳.
- براتی، م.، و فتحی، ح. (۱۴۰۲). مدل‌سازی تاب‌آوری سازمان‌های خدمات‌رسان اضطراری در مواجهه با تهدیدات نوین شهری. فصلنامه پدافند غیرعامل، ۱۴(۱)، ۲۳-۳۸.۲.
- تقوی، س.، و حیدری، ر. (۱۴۰۰). پروتکل‌های حفاظتی و رفتاری در مواجهه با مهمات عمل‌نکرده در مناطق مسکونی؛ رویکرد پدافند غیرعامل. نشریه علمی مهندسی و مدیریت ایمنی، ۱۰(۳)، ۳۵-۴۷.۴.
- جلالی، غ. (۱۳۹۸). اصول پدافند غیرعامل در مدیریت شهری و مقابله با تهدیدات نوین. تهران: انتشارات پدافند غیرعامل.
- حاتمی، ج.، مرادی، م. و کریمی، س. (۱۴۰۰). تحلیل رفتارهای ایمن و تاب‌آوری روانشناختی در نیروهای امدادی سازمان‌های پرخطر. فصلنامه روانشناسی شغلی و سازمانی، ۱۲(۳)، ۴۵-۶۲.
- خسروی، م.، و همکاران. (۱۴۰۱). نقش واسطه‌ای انسجام گروهی در رابطه بین فشار روانی و تاب‌آوری نیروهای امدادی در شرایط بحران. مجله روان‌شناسی بالینی و شخصیت، ۱۹(۲)، ۱۲۳-۱۳۵.۳.
- رستمی، ع.، و همکاران. (۱۴۰۱). واکاوی رفتارهای فرانقشی (OCB) در کارکنان سازمان‌های اضطراری در مواجهه با بحران‌های ملی. فصلنامه علمی مدیریت منابع انسانی در صنعت نفت، ۱۳(۵۰)، ۷۵-۹۸.۲.
- رضایی، م. (۱۴۰۱). مدیریت ریسک عملیاتی در شرایط عدم قطعیت؛ واکاوی رفتارهای صیانتی نیروهای امدادی. دوفصلنامه مدیریت بحران و پایداری، ۵(۹)، ۱۲-۳۰.۳.
- زمانی، م.، و ناصری، ح. (۱۴۰۰). بررسی پیامدهای روانی مدیریت اجساد در حوادث کاتاستروفیک بر تکنسین‌های امداد و نجات. مجله علمی پزشکی قانونی، ۲۷(۳)، ۲۰۰-۲۱۲.۳.
- شجاعی، س.، و نوری، م. (۱۴۰۰). روانشناسی اجتماعی بحران: تحلیل تقابل انتظارات عمومی و پروتکل‌های ایمنی در نیروهای واکنش سریع. نشریه علمی روانشناسی سازمانی، ۹(۳)، ۷۵-۹۲.۴.
- صادقی، ر.، و احمدی، م. (۱۴۰۱). بررسی نقش سازمان‌های خدماتی در حفظ امنیت عمومی و پایداری اجتماعی در شرایط اضطرار جنگی. فصلنامه مطالعات امنیت اجتماعی، ۱۳(۶۹)، ۴۵-۶۸.۴.
- صالحی، ک.، رستمی، ع.، و علیزاده، م. (۱۴۰۱). اخلاق حرفه‌ای در شرایط اضطرار جنگی؛ مطالعه موردی تصمیم‌گیری در دوراهی‌های نجات. مجله اخلاق در علوم و فناوری، ۱۷(۲)، ۴۴-۵۱.۵.
- علیزاده، ح.، و همکاران. (۱۴۰۲). الگوی آموزش چندمنظوره نیروهای آتش‌نشانی در راستای اهداف پدافند غیرعامل شهری. نشریه علمی مدیریت بحران و پدافند غیرعامل، ۱۵(۲)، ۱۱۰-۱۲۸.۵.
- غفوری، ر. (۱۴۰۱). هویت حرفه‌ای و تعهد سازمانی در نیروهای واکنش سریع؛ الگویی برای مدیریت روحیه در شرایط جنگی. دوفصلنامه پژوهش‌های مدیریت منابع انسانی، ۱۴(۳)، ۸۸-۱۱۰.
- کریمی، ا.، و ذوالقدر، ع. (۱۴۰۱). راهنمای عملیاتی پاسخ به حوادث شیمیایی و بیولوژیک در محیط‌های شهری (CBRN). تهران: انتشارات دانشگاه امام حسین (ع).۵.
- محسنی، ف.، و تقوی، ر. (۱۴۰۱). تحلیل نقش سرمایه اجتماعی سازمان‌های امدادی در ارتقای تاب‌آوری کالبدی و اجتماعی شهرها در زمان جنگ. دوفصلنامه پژوهش‌های بوم‌شناسی شهری، ۱۲(۲۴)، ۱۵-۳۲.
- محمدی، ر.، و کرمی، ف. (۱۴۰۲). تاکتیک‌های عملیاتی آتش‌نشانی در پدافند کالبدی شهری؛ رویکرد کاهش زمان در معرض تهدید. تهران: انتشارات دانشگاه عالی دفاع ملی.
- هاشمی، م.، و رستمی، ف. (۱۴۰۲). نقش سامانه‌های هوشمند و رباتیک در ارتقای تاب‌آوری پرسنل سازمان‌های آتش‌نشانی در شرایط جنگی. فصلنامه مطالعات دفاعی و امنیتی، ۲۹(۱)، ۶۰-۸۴.
- FEMA. (2023). Staffing for Adequate Fire and Emergency Response (SAFER) Guide. Federal Management Agency .

- National Fire Protection Association [NFPA]. (2020). NFPA 1710: Standard for the Organization and Deployment of Fire Suppression Operations. Quincy, MA.
- Smith, R. J. (2021). Occupational Stress and Behavioral Responses in Emergency Responders during Armed Conflicts*. Journal of Traumatic Stress Studies, 34(2), 210-225.